

La «gira triomfal» de Cobden per Espanya (1846) per Ernest Lluch

«...clubs libre-échangistes, ces derniers multiplies après 1846, année de la triomphal tournée de Cobden... Qui guide, qui finance de telles campagnes? Des marchands de Cadix, ceux qui font à Cobden son premier triomphe.»

Pierre VILAR, *La Catalogne dans l'Espagne moderne* (Paris 1962), ps. 51 i 52.

«L'home que ha de ser i serà associat a l'èxit [de l'abrogació de les lleis de cereals] ... és el nom de Richard Cobden (aplaudiments calorosos i perllongats)», deia el mateix *sir* Robert Peel a la cambra dels comuns el 26 de juny de 1846. Poques setmanes després, a finals de setembre, Cobden arribava a Espanya amb els diners d'una collecta pública (75.000 lliures foren reunides en pocs dies) a favor seu per descansar i fer propaganda. El viatge sempre ha estat considerat important per a la catalització del lliurecanvisme, tot i desconèixer en què constituí realment. El desembarcament a Cadis, la no estada a Barcelona o un estès entusiasme lliurecanvista eren tòpics repetits i falsos. El que sí que es podia constatar indirectament, i era cert, és que la «gira triomfal» del fabricant, diputat i lliurecanvista de Manchester havia tingut una important repercussió.¹ La gira en si no fa molt que ha estat objecte d'una primera anàlisi basada en un estudi de l'entourage lliurecanvista abans de l'arribada de Cobden i dels discursos en els banquets que li dedicaren a Madrid, Sevilla i Màlaga.² Ara volem completar aquesta sòlida anàlisi amb els *Journals* del viatge del mateix Cobden,³ fins ara només utilitzats molt parcialment,⁴ els materials d'una acompanyant seva, Ms. Salis Schwabe,⁵ un treball, *Spain*, que resumeix les conclusions de Cobden

1. La citació que encapçala aquest article és ben clara. Fabià Estapé a les entrades «proteccionismo económico» y «librecambismo» considera el viatge com una «ocasió esplèndida» de l'«ofensiva» lliurecanvista (*Diccionario de historia de España*, Madrid 1952).

2. Salvador ALMENAR i Rogelio VELASCO, *Una etapa en la consolidación del libre-cambio en España: el viaje de Richard Cobden por Andalucía* (1846), dins *Andalucía en el pensamiento económico* (coord. per Gumersindo RUIZ) (Màlaga 1987), ps. 105-118. Malgrat el seu títol, parla de tot Espanya. Ambdós autors m'han comentat a bastament aquest treball.

3. Richard COBDEN, *Journals* (1846), Add. Ms. 43674, British Museum. Al final del viatge per Espanya, hi ha l'escrit inèdit *Spain* (folis 2v-17v).

4. John MORLEY, *The Life of Richard Cobden* (Londres 1881), 2 vols. Del viatge per Espanya només en parla a la p. 420 (12a. ed., 1905), el que és aplicable també a Wendy HINDE, *Richard Cobden. A Victorian Outsider* (New Haven i Londres 1987), p. 173.

5. Mrs. Salis SCHWABE, *Richard Cobden. Notes sur ses voyages, correspondances et souvenirs*, prefaci de G. de MOLINAR (Paris 1879), ps. 2-49, i *Reminiscences of Richard Cobden*, prefaci de lord FARRER (Londres 1895), ps. 3-43.

sobre Espanya, una recerca als periòdics i llibres del moment i una concreció encara no plenament satisfactòria dels interessos econòmics i polítics de les persones amb qui tractà o que l'homenatjaren.

El camí de sirga

Cobden inicià el viatge continental per França, on obtingué grans èxits en banquets que tingueren una gran repercussió. Una àmplia difusió basada en una organització que assegura la reproducció dels seus actes i les seves paraules a mil llocs. Organització que tant admirà Valentí Almirall en el seu pamflet *Lo Cobden Club*. París i Bordeus foren testimonis de l'èxit de Cobden. El fil conductor del seu viatge per Espanya van ser comerciants britànics, d'origen britànic amb connexions britàniques i els cònsols britànics i francesos. El suport d'aquests darrers fou formal perquè eren pro-proteccionistes igual que els proteccionistes eren pro-francesos, relació paral·lela a la que hi havia entre els cònsols britànics i els lliurecanvistes. El casament reial amb un francès (al qual Cobden assistí) accentuà encara aquesta divisió.

El dia 2 d'octubre de 1846 Cobden era a Sant Sebastià i fins al 13 de desembre no arribà a Perpinyà. Féu el viatge amb la seva dona i amb el matrimoni Salis Schwabe; el marit, fabricant, intervingué en alguns banquets, mentre que l'esposa publicà les notes sobre el viatge. La ciutat donostiarra li fa escriure que «la majoria de la gent són carlistes i que els clergues maniobren en favor d'aquest partit»,⁶ cosa que pondera l'assistència massiva a l'església. Visita Tolosa, Hernani i Pasaia i troba semblances entre els bascos i els holandesos, escocesos i gallesos. L'admira la normalitat amb què parlen de l'immoral contraban i com «els biscaïns han tingut un peculiar privilegi de comerç lliure». El dia 7 ja és a Madrid, després de comparar Castella amb Àsia i Egipte i trobar la gent més àrab que europea. Les petites propietats basques han quedat substituïdes per unes de grans i ha desaparegut el balt de moro. Castella està desolada malgrat que «el sol és profundament ric i fèrtil i podria ser un jardí».⁷ Madrid li apareix com una bella ciutat, «aquesta Palmira del desert».

No troba immediatament l'ambaixador Bulwer (absent de Madrid a causa del seu activisme contra l'imminent matrimoni) i que anys després havia de preparar un tractat de comerç amb Salamanca. Parla amb Istúriz, que estigué 8 anys a Anglaterra, i ho aprofita per comparar la sort dels ministres espanyols amb els turcs i amb els «califes» de Bagdad. Coneix Juan Antonio Seoane, d'«El Amigo del País», i Casimiro Rufino Ruiz, de la «Guia del Comercio», «un entusiasta lliurecanvista» que ha estat durant anys treballant per una associació en pro del lliure comerç, els quals l'informen que és del mateix parer tota la premsa madrilenya, amb l'excepció «d'un setmanari pagat pels catalans» («Semnario de la Industria»). Veu també l'ex-ministre basc Joaquín María Ferrer (amb lligams gaditans), que havia negociat un tractat liberal amb Gran Bretanya i que s'«oposava a la influència francesa»; li diu que «l'opinió pública a Espanya està molt decididament a favor del lliure comerç».

6. Richard COBDEN, *Journals*, foli 33v.

7. *Ibid.*, foli 36v.

Va a trobar Luis de Usoz y Río, de qui diu que imprimeix secretament llibres sobre la llibertat religiosa i que li diu que no pot dir públicament que és protestant. Li comenta *The Bible in Spain*, de George Borrow dient que «més de la meitat és una ficció»⁸ i que l'ha citat al pròleg com un propagandista, cosa que l'ha transformat en un «home marcat i exposat a la persecució àdhuc amb perill». El visita una delegació de la Confederación Mercantil Española amb el seu president i diputat Álvaro, que li proposen un banquet i també l'informen que hi ha preparat un nou aranzel amb uns drets del 35-40 % sobre els productes manufacturats, «però els dic que els contrabandistes estarien contents».⁹ Rebé també García Barzanallana (que presentà un vot particular lliurecanvista contra l'aranzel del 1849), que li explica que preparen un aranzel amb «drets que seran massa alts pel que desitjaria, però un considerable graó en direcció al lliure comerç».¹⁰ Va veure altres lliurecanvistes, com Urtetigui, que el presentà a Cadis, Seoane, Kelly (fill d'irlandesos) i Sansun, del Banco de la Unión.

Són tractats com a hostes d'honor i per això assisteixen en un lloc privilegiat al casament de la reina. Veu el Museo del Prado, del qual destaca, tal com farà durant tot el viatge, Murillo. Parla dues vegades amb Pascual Madoz, «un home fortament capaç», amb qui parla de la intolerància religiosa de les lleis espanyoles i la ignorància de les masses i la indiferència de les classes superiors, sense que anoti que parlaren del que els havia de dividir. És el 14 d'octubre que té lloc el seu primer míting a Espanya, en un banquet a Madrid. Anota només Cobden que, a més d'ells, alguns altres pronunciaren parlaments i «em sorprengué la facilitat amb què parlaren *improvisadament*», cosa que presenta un gran contrast amb el que havien fet els francesos als seus banquets.¹¹ Cap comentari més sobre un banquet que n'originaria molts. No gaires comentaris, però, possiblement a causa de les improvisacions i de la no publicació dels discursos, com havia passat a París, Bordeus o Florència, cosa que és compatible amb el fet que la reproducció sencera de les extenses notes de premsa amb els discursos íntegres fos inclosa en un gran nombre de periòdics.¹²

El banquet del 14 d'octubre l'organitzaren, segons un diari, «alguns individus de la Confederación Mercantil Española», mentre que per a un altre fou la mateixa Confederación. Més important que esbrinar-ho és subratllar que no era una associació lliurecanvista i que per això va caldre organitzar un moviment *ad hoc* específic després de la «gira triomfal». El seu president, Álvaro, anys després digué que «la societat mercantil ... no tenia l'objecte del lliure canvi ni era lliurecanvista».¹³ Álvaro parlà al banquet com a president de la

8. *Ibid.*, foli 39r.

9. *Ibid.*, foli 40.

10. *Ibid.*, foli 41r.

11. *Ibid.*, foli 45v.

12. «El Herald» (16 i 17-x-1846). «La Guía del Comercio» ho reproduirà el dia 21, i així successivament.

13. Ho dirà al Congrés dels Diputats el 12 de juny de 1849. Abans d'acabar el 1846 Álvaro era soci de mèrit de la Societat Económica Gaditana de Amigos del País. Ja era autor de *Noticia descriptiva de las rentas, contribuciones y ramos de que se compone la hacienda nacional, con un estado de sus valores, gastos y cargos* (Madrid 1836). Els membres de la Confederación eren fonamentalment comerciants de productes tèxtils de luxe (sovint importats per contraban; per això el 1844 van atacar contra els fabricants catalans per les inspeccions que els feren a instància seva per lluitar contra el contraban) i teixits catalans per les classes populars així com banquers individuals.

Confederación i aclarí que aquesta utilitzava «mitjans mesurats» i que «no intenta debatre les qüestions del lliure comerç, si bé el consell directiu té l'opinió que ara convé a Espanya el sistema de drets protectors, aixecant les prohibicions». Això ho afirmava després de fer servir una sèrie de conceptes que provocaven el rebuig del lliurecanvisme: «indústria naixent», «augment prodigiós», «industrial», «interessos creats» de treballadors. Amb raó Álvaro comentà dos anys i mig més tard davant el congrés dels diputats, després de tornar a llegir una part del seu discurs davant Cobden: «Vegeu si n'és de distant que [la Confederación] tingui com a objectiu el lliure canvi; aquestes eren les meves opinions.» També recorda que la Junta de Fàbriques catalana el felicità per mitjà de la seva revista madrilenya. Efectivament, després de transcriure-li els tres paràgrafs més significatius, el «Semanao de la Indústria», diu, el 31 d'octubre, que «la improvisació de D. Aniceto de Álvaro ... tan més digne d'elogi per als amants de la indústria nacional quan està al davant de la Confederación». Amb gran contundència afirmen encara: «només hi hagué allà un espanyol, encara que tots menys un ho eren de naixement, i aquell, atent al bé del seu país, no volgué deixar sense correctiu les funestes paraules pronunciades per Cobden».

Aquestes «funestes paraules» eren del següent tarannà: «demanàvem la supressió de tots els drets protectors de duanes», «enlloc no ha estat la naturalesa tan generosa a concedir superabundosament les produccions que altres pobles desitgen adquirir en canvi dels productes de la seva destresa o de la seva indústria» o «el polític a qui Espanya degui els favors del lliure comerç conferirà, segons la meua opinió, al seu país, majors o més duradors beneficis que els que reportà el descobriment d'Amèrica». El més «traïdor» fou Pastor Díaz, que representava els industrials a la comissió d'aranzels. Tot i amb això, cal ressaltar que d'altres com el valencià Manuel Beltran de Lis es pronuncià a favor «d'una protecció raonable a la indústria». García Barzanallana (que acabaria essent un proteccionista per raons tributàries dècades després) demanà que la Confederación fos més radical. Fou llarg el ressò de la visita de Cobden i marcà que la línia que s'imposà a l'aranzel no fos la de Barzanallana sinó la d'Álvaro. El que també succeí és que els fabricants catalans que s'aliniaren amb aquest darrer el 1846 quan havien de témer una gran pedragada del lliure canvi, s'hi oposaren el 1849 per mitjà de Madoz (amb qui polemitzà en el discurs citat), perquè tornaren a passar del proteccionisme al prohibicionisme. Anys més tard Sanromà valorarà que amb el proteccionisme del 1849 «les indústries catalanes ... havien millorat ... des d'aquell lleuger retoc».¹⁴

Sens dubte que la millor publicació lliurecanvista madrilenya fou la «Guía del Comercio. Periódico Semanal de Intereses Materiales», de la qual era director Casimiro Rufino Ruiz, que fou diputat per Sevilla i s'hagué d'exiliar a França i Anglaterra, on estudià economia política. Escriví una mediocre obra econòmica que fou popular, *Máximas mercantiles ó deberes reciprocos de comerciantes y dependientes por mayor y menor* (Madrid 1850). La «Guía del Comercio» expressava els punts de vista de la Confederación Mercantil en un sentit més lliurecanvista que el del seu president. En tot cas, és possible veure com les seves pàgines reflecteixen la voluntat d'ésser el centre del lliure

14. Joaquín María SANROMÀ, *Mis memorias*, t. II (Madrid 1894), ps. 340-341.

canvi, cosa que no és admesa des de Cadis i és la font on es troba la informació més detallada del viatge de Cobden. És una revista agrarista el que palesen en publicar, després del banquet de Cobden a Madrid, «Inconvenientes de la influencia fabril», que reblava el que havia estat dit l'1 de juliol en un article titulat *La agricultura y no la industria fabril es la base de prosperidad para España*. El lligam de Rufino amb el moviment lliurecanvista era anterior a la «gira triomfal». Poc després de saludar amb un «*Hurrah the English League*», publicaren unes cartes, dirigides a Rufino com a secretari general de la Confederación, del secretari de la League, J. Hicking, i de la Societat per la Llibertat de canvis de Bordeus, G. Brunet (5 agost de 1846), on queda palesa la voluntat de realitzar intercanvis continuats d'informació. Només ens referirem a uns altres dos periòdics que reberen Cobden amb entusiasme sense matisos. Un és «El Clamor Público» (portaveu del Partit Liberal), en nom del qual el català Agustí Letamendi rebé Cobden com a «glòria immarcessible en els fastos de la civilització» (9 d'octubre de 1846). Cobden li parlà del seu entusiasme pels toros (com per la situació econòmica espanyola), que serà fals, tal com manifesta el seu *Journal* o la visita antitaurina al Sant Pare al cap de poques setmanes (20 d'octubre de 1846). L'altre és l'«Eco del Comercio» (que, com a l'anterior, hi havia el lliurecanvista Fèlix de Bona), que per la seva radicalitat va ser repetidament suspès («y van ocho» denúncies; 1 d'octubre de 1846). L'«Eco» va ser un paradigma de la posició probritànica i anti francesa. Els seus redactors, que visitaren Cobden, publicaren una felicitació ditiràmica tot parlant de «llibertat absoluta de comerç, l'exercici del dret natural que tot home té de produir i de vendre o canviar lliurement, sense restricció de cap mena» (28 de novembre de 1846) i reivindicant ésser els primers que havien aixecat la bandera de la llibertat de comerç a Espanya.

Dintre del món del lliure canvi escrit hi ha també posicions que aparentment semblen identificar-se amb el lliurecanvisme estricte, però que a l'hora de la pràctica s'ha de matisar molt. Aquest és el cas de la Sociedad Económica Matritense, que visitaren el manxesterià i àdhuc el feren soci d'honor i traduïren¹⁵ al seu periòdic els *Sophismes économiques* de F. Bastiat que Cobden els havia regalat. Malgrat això, «El Amigo del País» publica el 20 de gener següent un article contra aquesta Associació propugnada per «El Eco del Comercio», a causa que «es llança igual excomunió, contra les (duanes) exteriors i contra les interiors i tal anatema és impolític, injust i contrari als principis i desitjos dels seus autors». Aquest article, *Monopolio comercial*, del seu director, Juan Antonio Seoane, el 20 de gener de 1847, afegí arguments durs («la llibertat de comerç sense duanes exteriors crearà un monopoli contra l'agricultura, contra la indústria, contra els consumidors tots») i defensa el proteccionisme no per a la indústria sinó per enfortir els ingressos de la hisenda pública («és ineficaç i perjudicial l'efecte intentat de protegir, [però] si l'estat ha de ser robust, li cal diner i treure-li el recurs dels drets de duanes és privar-lo d'uns dels millors mitjans»). Així, ens trobem amb l'argumentació del *proteccionisme hisendístic* que Mon-Santillán incorporaran centralment en la justificació de l'aranzel del 1849. Aquest article serà continuat amb un

15. *Sofismas económicos*, traduïts per Àngel Justo PASARÓN a «El Amigo del País» entre el 27 de gener i el 6 d'octubre de 1847 en 19 parts.

altre «contra el monopoli industrial..., també [contra] el despotisme industrial», segons el qual, amb una rebaixa dels drets d'un 100 %, podran assolir «la conciliació de totes les pretensions, l'harmonia de tots els drets».¹⁶ No hem pogut trobar el periòdic «Libertad de Comercio», que aparegué com a conseqüència directa de la visita de Cobden i era un portaveu d'un lliurecanvisme ben pur. En canvi, la «Revista Económica de Madrid», que des de Catalunya hom considerava com a radical, té en el seu si les dues posicions. Així, un dels seus dos editors, R. Navarro Zamorano, signa l'1 de gener de 1847 una presentació on diu que ««La Revista»... tot aixecant la bandera de llibertat comercial sense minva dels drets legítims de la indústria nacional. Entre la *reforma immediata i radical* que pretenen els uns i el *status* que de monopoli i injust privilegi que defensin els altres».¹⁷ En canvi, unes pàgines més enllà el neollibrecanvista Manuel Colmeiro clama «contra una política meticulosa i de *just mitjà*, útil a la generalitat dels casos, en aquest seria fonamentalment nociva i perillosa» i en favor d'una Andalusia que defensa «la llibertat omnímoda dels canvis».¹⁸

La repercussió d'aquest banquet fou considerable, i Cobden ens explica que el comerciant Campana, Llorente i Salamanca el pressionaren perquè continués més dies a Madrid i organitzar-ne un altre, «però dubto que dues-centes persones puguin ser reunides sense comprometre'm a barrejar-me en les qüestions dels partits polítics. Estic determinat a deixar les coses per si soles i a no fer aquí més agitació».¹⁹ Pocs dies més restà a la capital. Anà als toros —«tota la cort i fins el clergat sancionant una escena de carnisseria i crueltat»—.²⁰ Parlà amb Narváez, de qui va treure millor opinió de la que tenia com un *sabreur* i un rufià i «provo de persuadir-lo que adopti la causa del lliure comerç». Segons li contà, un quart de la població andalusa era contrabandista, mentre que cal el seu treball a la terra i que caldria un govern fort per a la reforma aranzelària. Si un govern la vol portar a terme es trobarà amb tres partits: 1) el del lliure canvi, 2) el de la protecció i 3) el que intentarà tombar el govern; per això passarien molts anys abans no es tornés a tocar la qüestió. La decissió unilateral del Regne Unit d'eliminar o rebaixar aranzels evitava als lliurecanvistes espanyols d'ésser denunciats com a agents secrets britànics. Cobden el jutjà com un posseïdor de «sentit pràctic i coneixement combinats amb més poder en l'acció que ha trobat en qualsevol altre home públic a Espanya».²¹ Fou el diputat gadità Llorente qui havia de dir a Cobden que amb rebaixes de drets els ingressos fiscals augmentarien quatre vegades, cosa que aquest fa seva en una llarga conversa amb el ministre d'hisenda Mon. D'aquesta manera el contraban disminuirà. Estant-hi d'acord, li diu Mon, si s'abaixen les tarifes, «partits polítics que ara manifesten estar

16. J. A. SEGOANE, *Libertad de Comercio. Estado del debate en España*, «El Amigo del País» (28-VIII-1847).

17. R. NAVARRO ZAMORANO, *Introducción*, «Revista Económica de Madrid» (Madrid, 2a. època, 1847), t. I, p. 13. A la pràctica Zamorano era un proteccionista.

18. Manuel COLMEIRO, *De la Reforma Peel considerada en sus relaciones en España*, «Revista Económica de Madrid», ps. 117 i 70 respectivament.

19. Richard COBDEN, *Journals*, foli 54.

20. *Ibid.*, foli 482.

21. *Ibid.*, foli 53r.

a favor del lliure comerç es girarien en contra d'ells»,²² tot i que està preparant una reforma que només serà «un graó en la direcció correcta». Escriurà Cobden: «un home vulgar sense claredat d'opinions o vigor en l'acció. Els estadistes d'Espanya, una massa de mediocridat». Cobden partirà de Madrid cap a Aranjuez, on residirà al palau de Salamanca, camí d'Andalusia.

El viatge cap a Andalusia tingué una parada turística a Còrdova, de la qual fa una llarga descripció i destaca la seva decadència agrària. Un viatge que a Anglaterra és 6 vegades més ràpid i amb la meitat de preu. Quan arribà, el 28 d'octubre, a Sevilla fou rebut pel cònsol portuguès Prats, que li explicà que era esperat el dia abans i per això l'havien anat a buscar a Alcalà, a 6 milles de Sevilla, amb un carruatge de 9 mules amb vestits andalusos. Coneix el capità general Shelly, d'origen irlandès. L'informa de les evolucions de la poderosa marina anglesa sense que per això calgui patir pels residents anglesos. Aquest els convida a un dinar on els cognoms són significatius: lord Foley, Fortescue, coronel Waugh (gendre del financer O'Shea de Madrid) i Murphy, fill d'irlandès. Segons Shelly, hi ha 4.000 anglesos a Andalusia, 250 dels quals a Sevilla.²³ Visita la fàbrica de la cartoixa, dirigida per Pickmans, amb 400 treballadors (alguns són anglesos), on és rebut amb la inscripció de «*Cobden for ever*».

El fet clau fou el banquet que li oferiren «diverses cases de comerç... amb alguns propietaris i funcionaris públics». Presidí qui també ho feia a la Sociedad Económica de Sevilla, Miguel Chacón y Durán (magistrat i després diputat), a la qual pertanyien 7 dels 25 assistents. Entre els restants eren majoritaris els comerciants,²⁴ com Andrés Kitti, Antonio Merry i Juan Pedro Lavaca. En tot cas, Cobden anota al seu dietari que eren «uns pocs amics del lliure comerç», tot i que un article a «The Times», comentant el banquet, diu que «Colom difícilment fou més honorat per donar un nou món a Castella i Lleó». La intervenció de Cobden és molt retòrica, com diuen Almenar i Velasco, i només se centra en el fragment final: «¿Què podré desitjar per a aquest país? Una sola cosa és desitjable per doblar-ne la riquesa: llibertat de comerç.» Juan Miguel de los Ríos destacà que Cobden havia eliminat «la legislació de cereals, que no havia pogut reformar les revolucions, que era l'àncora de l'aristocràcia», aspecte que recollirà després Narcís Bonaplata. Cobden invità a parlar el cònsol portuguès de cognoms catalans, Alberto Prats y Soler, que mostrà la seva simpatia per la indústria catalana, però a causa dels

22. *Ibid.*, foli 55.

23. M. SALIS SCHWABE, *Notes*, p. 25 i *Reminiscences*, p. 23. L'estada a Sevilla revitalitzà el seu gran interès per Murillo, del qual compra còpies, una de l'*Angel de la guarda* a Bécquer per 2.500 reis.

24. La mateixa informació sobre el banquet apareix a diversos periòdics com «El Heraldo» (9-xi-1846) o «Guía del Comercio» (18-xi-1846), però en aquest cas sabem que fou publicat també a «Manchester Guardian» i «The Times». Aquest darrer en fa un comentari posterior (reproduït a M. SALIS SCHWABE, *Notes*, ps. 26-28, i *Reminiscences*, ps. 24-26). Gràcies a Maria Parias i M. J. Alvarez Pantoja sabem que Merry era cònsol de Rússia i Prússia; García de Leaniz, regidor, propietari i posteriorment director de l'econòmica; Seoane, comerciant i banquer; i Kitti O'Connell, propietari i comerciant. Prats i Soler sembla català i un expert en filats, té algun article publicat a la premsa de l'època. Albert Prats és consultat tècnicament per la Junta de Fàbriques i publicà el fullet proteccionista: *Consideraciones políticas, administrativas y económicas y especialmente sobre la industria nacional* (Madrid 1856).

diners que feia perdre el contraban a l'erari públic defensà un dret del 25 % generalitzat *ad valorem* a les importacions. Conclougué brindant per un «sistema protector». Un terratinent, Pedro García de Leaniz, rebaixa el 25 al 20 %, que anés disminuint a mesura que avancés la indústria. Els articles de premsa no reflecteixen una intervenció del Sr. Salis Schwabe, en què no reconeixia més aranzels que els drets fiscals, la real protecció a les fàbriques, encara que pensa sobretot en el «vostre sòl fèrtil».²⁵

Si el banquet tingué lloc el 2 de novembre, no trigà a trobar una resposta al diari sevillà «El Independiente» el dia 8 de novembre, que ara sabem que era de Narcís Bonaplata. Donarà l'«enhorabona... perquè l'aristocràcia era la que posseïa la major part de les terres..., però per una gran part dels anglesos... no ha estat més que una nova manera de protegir la indústria amb la barator dels jornals». La indústria desapareixeria si es fa cas del «noble missioner» i, per tant «l'agricultura sense consums... corrent darrera d'una ombra». Aquest article, que serà reproduït a «El Fomento» barceloní, serà refutat per «El Comercio» de Cadis. Els poquíssims exemplars que resten d'«El Independiente» transcriuen un article proteccionista d'«El Barcelonés» (que, juntament amb «El Fomento», en reproduïxen textos sovint), però amb un encapçalament on diu centralment que l'experiència d'Irlanda i de Portugal és ben evident, tot i que planteja que «la qüestió de *llibertat de comerç* no està prou debatuda ni assajada... per veure si és un *somni...* o una *realitat*». «El Comercio» de Cadis replica dient que «Espanya... és un país agrícola, un país minaire que... té una riquesa més real i positiva que la del treball i la indústria de l'home» i està «contra les prohibicions i a favor de drets protectors temporals» (19 de desembre de 1846). Quan arriba l'onada de fundació d'institucions lliurecanvistes i la contraonada de proteccionistes, una societat de protecció del treball nacional s'establirà a Sevilla. «El Propagador del Libre Comercio» de Cadis la criticarà tot dient que només són tres fabricants (un de ferros, un de sedes i un de sabó).²⁶ El «Semanao de la Industria» publicarà el 21 de novembre de 1846 un article d'un subscriptor anònim —Bonaplata, ben segur— on fa constar que «ha de desaparèixer la indústria dels països que admeten lliurement les mercaderies angleses». Darrere d'aquestes opinions proteccionistes sevillanes des d'«El Independiente», a la societat només hi havia Narcís Bonaplata? La visita de Cobden, malgrat el seu interès per la ciutat,²⁷ serà breu. Hi troba un lliurecanvisme progressiu, dos proteccionismes —un de moderat i un de més liberal— i «*a few friends*».

La visita a Cadis fou la més brillant, l'única realment en què Cobden tingué l'ambient que esperava. Si a tot arreu on anà trobà reticències (fins al punt que ens podem preguntar: «¿però hi hagué realment 11.000 lliurecanvistes purs a Espanya?»), a Cadis no existeixen. John Morley destaca la ciutat andalusa com una de les que el reberen millor durant el viatge que féu per Europa entre el 5 d'agost de 1846 i l'11 d'octubre de 1847. Hi arribà de la

25. M. SALIS SCHWABE, *Notes*, ps. 30-32, i *Reminiscences*, ps. 28-29.

26. «El Propagador del Libre Comercio» (15-v-1847).

27. Richard COBDEN, *Journals*, folis 57v-65r. Sobre Narcís Bonaplata, Jordi NADAL, *Los Bonaplata, tres generaciones de industriales catalanes en la España del siglo XIX*, «Revista de Historia Económica», 1 (primavera-tardor de 1983), ps. 79-95.

mà de Jorge X. Urtetigui, que era amic personal seu i que acabà essent el president de l'associació espanyola per propagar les doctrines del lliure comerç o Asociación Mercantil Española, fundada a la mateixa ciutat el mes de novembre. El banquet l'organitzaren «els comerciants» segons Cobden, «diversos senyors comerciants» segons «El Comercio» i «el comerç» segons «El Nacional». Manuel Ruiz Tagle —comerciant, propietari, banquer i neocatòlic—, a l'hora de parlar, subratlla la primera ocupació en brindar en nom «dels individus de la classe [el comerç de Cadis] a què m'honoro de pertànyer». Hi assistirà tota la «classe» dels comerciants, i quan parlin es definiran com a lliurecanvistes purs.²⁸ Cobden, que sempre es queixa de tot el que és espanyol, davant del banquet organitzat per l'indiano cubà el comte de Casa Brunet, també palesarà una «massa gran varietat i profusió de menjars».²⁹ Cuba havia sortit guanyant de les *Anti-Corn Lans* amb el sucre.

Cobden hi pronunciarà la repetida frase que «els catalans s'atemoritzen amb el nom de llibertat de comerç», encara que el que engegà aplaudiments fou que digués que «mai no he conegut cap indústria que s'hagi perjudicat amb la llibertat». Els nadius («dos terços semblaven entendre l'anglès») no parlaren gaire, segons Cobden, però «prometeren treballar pel lliure comerç» i a esmerçar-hi «temps i diners». De les intervencions en el banquet el més rellevant fou el que passà amb la reproducció del que digué Salis Schwabe. Celebrat el dia 9, foren publicats els discursos sencers el dia 11, però «El Comercio», i també «El Nacional», publica el dia 12 com a primer article *Rectificación esencial sobre el banquete a M. Cobden*, on tornen a reproduir la intervenció alludida de dalt a baix per substituir «l'abolició dels drets d'entrada massa miserables per contribuir a les rendes i despeses d'un gran país» per la menys radicalment lliurecanvista «establint solament un moderat dret per contribuir a les rendes i despeses del país». L'excusa allegada fou un error de traducció, però cal preguntar-se si àdhuc a Cadis cal posar una mica de sordina al lliure comerç radical.

Cobden, al seu diari, no fa diferències entre Cadis i Jerez com a nuclis de comerciants exportadors lliurecanvistes que formaran l'associació,³⁰ però és ben palès que no solament és un grup d'interessos, sinó que la visita del dirigent de Manchester motiva fer un balanç sobre els gaditans que havien expandit el lliurecanvisme com a sistema d'idees: José Manuel Vadillo, José Joaquín de Mora, Santiago Terry, Alejandro Llorente, Juan Pedro Muchada, Antonio Zulueta i Ricardo de la Cámara,³¹ als quals afegiran Manuel de Marliani i Jacinto Ibáñez, i encara Guillermo Lobé, mentre que rebutjaren la proposta feta pel diari competidor d'incloure-hi Manuel Sánchez Silva. La raó d'exclusió, al

28. Una àmplia ressenya, amb els discursos sencers de Cobden i Salis i els brindis dels gaditans fou publicada al moderat «El Comercio» (10-xi-1846) i al progressista «El Nacional» (11-xi-1846) i després fou reproduït en un gran nombre de diaris.

29. Richard COBDEN, *Journals*, folis 66v-69r.

30. Cal veure el bàsic Alberto RAMOS SANTANA, *La burguesia gaditana en la época isabelina* (Cadis 1987), especialment ps. 302-310. Sobre Jerez, Antonio Cabral m'ha proporcionat i confirmat tesis que tots són exportadors de vins a Anglaterra. Cal veure Alberto RAMOS SANTANA, *El Cádiz Liberal-Revolucionario a El Casino y la Ciudad de Cádiz* (Cadis 1986), ps. 11-29, i Alberto RAMOS SANTANA, *Prensa Gaditana (1763-1936)* (Cadis 1987).

31. *Vid.* «El Nacional» (25, 26 i 28-xi-1846).

marge de la política, és la de no haver publicat, que és la manera de «prestar armes de tremp provat». Un fulletó d'un d'ells, Ricardo de la Cámara, *Mister Cobden ó la Liga inglesa y la libertad de Comercio*, que no ha estat localitzat, però que coneixem suficientment³² perquè diu que és en bona part ressò del llibre de F. Bastiat d'un títol gairebé semblant i traduït al cap de poc temps.³³ Un dels gaditans citats, José Joaquín de Mora, constata que «la visita de l'immortal Cobden ha contribuït poderosament al triomf de les sanes idees» i creu que ha arribat el moment de l'aplicació pràctica; per això proposa uns drets *ad valorem* d'un quinze per cent generalitzats que assegurin «al productor nacional un avantatge considerable».³⁴ Un altre, el diputat i futur ministre Llorente, ja havia explicat a Cobden que calien drets protectors per augmentar els ingressos públics: «considera [que] el present ingrés per drets de duana no excedeix un milió i pensa que pot ser quatre vegades més gran amb drets d'ingrés que substitueixin l'actual sistema prohibitiu».³⁵ Quan arriben a Madrid, els gaditans no «traeixen» el lliurecanvisme més pur sinó que prenen consciència més propera d'una hisenda amb dificultats. Diferències lleugeres ja existien entre els comerciants de Cadis que caldrà estudiar en profunditat, tot i que hi ha un gran fons comú, tal com diu Ramos Santana, en els comerciants d'«El Casino».

Del viatge de Cobden neix l'associació de Cadis i amb filials o comissions a Granada, Sevilla, Madrid (que posa en relleu la diferència entre elles) i Burgos, però llança al mateix temps una publicació de la qual apareixerien uns 110 exemplars i que té un enorme interès: «El Propagador del Libre Comercio», primer, i «El Propagador de la Libertad de Comercio» poc després. És realment un pol doctrinari que discutirà amb el prohibicionisme (o proteccionisme) català. Zulueta, Vadillo, Cámara, Sánchez Silva o Pedro Rafael Sorela, «el lliurecanvista de Jerez», articularan una gran eina de combat on reflectiran el que fa la internacional lliurecanvista des de Bèlgica i la Gran Bretanya fins a Itàlia i França. L'antologia d'imprecacions mútues que reclamà Pierre Vilar té en «El Propagador» una font insubstituïble. Hi publicaran, al número 5 (30 de gener de 1847), una lletra del mateix Cobden sol·licitada pel corresponsal de «The Times» a Madrid. Cobden s'hi mostra —i és l'única vegada que concreta— partidari d'un dret del 20 % sobre la importació de productes estrangers amb lliure importació de les matèries primeres necessàries per als fabricants catalans. Diu que ha fet seva la proposta de Llorente i així ho digué a Mon, assegurant-li, per tant, multiplicar per quatre la renda de duanes. La «farsa ruïnosa de la llei d'aranzels i duanes», la pitjor d'Europa, ha de ser eliminada,

32. Impremta de Feros, novembre de 1846. Les àmplies ressenyes, a «El Comercio» (20-xi-1846) i «El Nacional» (22-xi-1846).

33. Federico BASTIAT, *Cobden y la Liga ó la agitación inglesa en favor de la libertad de comercio... aumentada con una idea de la reforma retística de Sir Roberto Peel, de la discusión de esta en el Parlamento; y de los últimos meetings de la Liga*, traducció d'Elias BAUTISTA Y MUÑOZ (Madrid, Impremta González, 1847). El traductor indica que és una casualitat que hagi coincidit amb la gira de Cobden i estigué impulsada per la Biblioteca de la «Revista Económica de Madrid».

34. José Joaquín de MORA, *Sobre la aplicación práctica de las doctrinas económicas*, «Revista de España de Indios y del Extranjero», t. VIII (1843), ps. 20 i 27, respectivament.

35. Richard COBDEN, *Journals*, folis 33r-54v.

però amb la considerable prudència d'un 20 % que havia après Cobden del seu viatge.³⁶

Arribat a Màlaga el dia 19, surt el matí següent cap a Granada per «un camí desgraciadament dolent» i dormí a Loja, que li recorda Turquia. Uns gitanos que li canten en una *venta* li recorden el Caire. La *vega* li sembla mal cultivada. L'Alhambra li mereix una gran atenció (és la descripció més llarga del *Diary*), així com tot el conjunt de la ciutat. El visita Nicolás de Paz (*sic*) y Delgado, professor d'economia política a la universitat, que li demana que li escrigui una lletra per fer interessar els seus alumnes.³⁷ La seva acompanyant escriu als seus amics aconsellant-los de llegir els *Contes de l'Alhambra* de Washington Irving.³⁸

Nicolás de Paso y Delgado (Granada 1820 - Madrid 1897) fou catedràtic d'economia política des del curs 1840-41, i per ensenyar escriu *Elementos de economía política*.³⁹ La llibertat de comerç era «*la materia más delicada y vital de la economía política en que más se han engolfado los escritores*».⁴⁰ Lliurecanvista relatiu, pensava que «*en un solo caso... conviene la restricción... cuando esté atrasada en el país aquella industria... por no haberla perfeccionado todavía*».⁴¹ Un sol cas que podia donar lloc a moltes aplicacions. Cobden li escriu la carta el 24 de novembre des de la mateixa Granada: «el gabinet és ara el deixeble pràctic d'Adam Smith i J. B. Say i l'economia també a Espanya intervindrà cada cop més a la política. Per tant, la joventut cal que estudiï política econòmica».⁴² Els deixebles no ho saben, però Paso, que acabaria essent rector de la Complutense, abandonaria l'economia molt poc després per dedicar-se al dret.⁴³ Si Paso no havia estat un lliurecanvista força pur, la mateixa Granada era d'una complexitat doctrinal considerable. La mateixa impremta Benavides havia traduït el 1834 els *Nouveaux principes* de Sismondi, tal com ha estudiat Segundo Bru. El 1840, després que el professor d'economia política al liceu, Lerchundi, defensés el lliurecanvisme, li replicà en el mateix acte Javier de Burgos amb discurs que els proteccionistes publicaren precisament dins de la campanya de contractar Richard Cobden tant a Madrid com a Barcelona.⁴⁴ Mesos abans del viatge del lliurecanvista anglès una sèrie d'articles mostren una estranya permanència de la fisiocràcia.⁴⁵

36. La Fábrica de Hilados y Tejidos de Algodón a Vapor demanaven el 30 per cent amb importació de matèries primeres. La posició de Cobden, fins ara desconeguda, és prou semblant a l'apuntada a la nota 9 i que aleshores, poques setmanes abans, rebutjava.

37. Richard COBDEN, folis 73r-79r.

38. M. SALIS SCHWABE, *Notes*, p. 45, i *Reminiscences*, p. 40.

39. Granada, Impremta de Benavides, novembre de 1841.

40. Nicolás de PASO Y DELGADO, *Elementos de Economía Política*, p. 47.

41. *Ibid.*, p. 49.

42. *Carta de Richard Cobden a Nicolás de Paso* del 24 de novembre de 1846 a «El Capricho» (10-II-1847), 13, p. 135.

43. *Vid.* J. A. RAMALLO ORTIZ, *Catálogo de profesores de la Universidad de Granada (1845-1935)* (Granada 1976), ps. 11-12. Dec aquesta informació al professor Manuel Martín.

44. *Javier de Burgos: Hasta que punto y bajo que condiciones puede la política modificar el principio absoluto de la libertad de comercio*, «Revista Barcelonesa» (29-XI-1846), ps. 273-279, i a «Semanario de la Industria» (26-XII-1846), ps. 341-344. Burgos està a favor de drets superiors al 23 per cent i en contra de les prohibicions, tot i que hi admet prohibicions temporals.

45. L. M. de D., *La industria fabril no es productiva; no crea riqueza en las Nacio-*

A aquesta complexitat arribà Cobden. Un gadità, Miguel de Heras y Donosteve, dedicà un llarg treball a Paso sobre el lliure comerç.⁴⁶ Hi destacà que Cobden havia originat «una indiferència quasi absoluta». Malgrat això, intenta que es fundi una secció granadina de l'Asociación Mercantil Española, que diu que ja és realitat el 8 de març de 1847;⁴⁷ el seu treball entusiàsticament lliurecanvista hi degué ajudar. La reacció de Ramón de la Sagra, davant d'aquella indiferència, que contrastava amb l'entusiasme que originà durant aquells mateixos dies Alexandre Dumas, fou que era ben lògic i natural atès «l'estat actual de la societat». Les doctrines del lliure comerç «vindran com han vingut totes les seves germanes, *les doctrines de llibertat*, prematurament abans que la societat es trobi organitzada racionalment per la llibertat... ¿Què cal fer doncs? em preguntaran vostès. Jo per la meua banda *faig sucre*.»⁴⁸ Contrapunt que era rebut explícitament amb el major plaer per una revista de la qual era ànima Nicolás de Paso.

Torna a Màlaga, on havia passat d'esquitllentes, però ara s'hi parà més.⁴⁹ La raó fou que l'invitaren a un banquet públic. La seva acompanyant ho reflectirà dient que «no penso que Mr. Cobden està complagut per això que desbarata els nostres plans, atès que tots desitjàvem continuar el viatge i ell mateix, atès que deixà Anglaterra per estar tranquil però no per mantenir tants banquets públics».⁵⁰ Els que l'havien contractat abans d'anar a Granada són el que li devien haver organitzat: el cònsol anglès Guillermo Penrose Mark i el seu pare, que havia estat cònsol durant trenta anys,⁵¹ i altres estrangers arrelats, com Tomás Gordon, Eduardo Delius, que eren comerciants i fabricants, i Juan Clemens, comerciant; tots tres eren accionistes de companyies d'assegurances.⁵² També organitzarà el banquet Joan Giró, que formava part de l'«oligarquia de l'Alameda», i era comerciant, fabricant i assegura-

nes, «La Esmeralda» (abril de 1846), ps. 51-52, (maig), ps. 89-90, (juny), ps. 113-114.

46. Miguel de las HERAS Y BONASTEVE, *Asociación Mercantil Española o estudios sobre la cuestión del libre comercio*, «El Capricho» (10 febrer de 1847), ps. 133-135 (24 de febrer), ps. 160-162 (i 16 de març), ps. 193-195. Dins del primer capítol hi ha publicada la lletra de Cobden a Paso.

47. Miguel de las HERAS Y DONASTEVE, *Asociación Mercantil Española*, «El Capricho» (8-III-1847), p. 192.

48. Ramon de la Sagra a Redactors d'«El Capricho» (Ingenio de la Torre del Mar) (19-II-1847), «El Capricho» (8-III-1847), ps. 181-182.

49. Richard COBDEN, *Journals*, folis 7iv-73v i 79r-83r.

50. M. SALIS SCHWABE, *Notes*, ps. 45-46, i *Reminiscences*, p. 40.

51. Vid. Marjorie GRICE-HUTCHISON, *The English Cemetery at Málaga* (Màlaga, Aracena, 2a. ed., 1982). Dec aquest fullet com d'altres extrems sobre Màlaga a Rogelio Velasco.

52. Entre l'abundosa bibliografia sobre Màlaga cito Jordi NADAL, *Industrialización y desindustrialización del sureste español 1817-1913*, «Moneda y Crédito», 120 (1972), ps. 3-80; Cristóbal GARCÍA MONTORO, *Málaga en los comienzos de la industrialización: Manuel Agustín Heredia (1786-1846)* (Córdoba 1978); J. A. JIMÉNEZ, *Mentalidad empresarial y acumulación de capital de la «Casa Larios» de Málaga*, «Cuadernos de Ciencias Económicas y Empresariales», 4 (abril de 1979), ps. 215-246, i R. CASTEJÓN, C. GARCÍA, J. A. JIMÉNEZ i M. TITOS, *Empresas y empresarios andaluces en el siglo XIX: una primera aproximación*, «Cuadernos de Ciencias Económicas y Empresariales», 6 (abril de 1980), ps. 225-256.

53. El creixement industrial de Màlaga era reconegut pels mateixos lliurecanvistes agraristes, que destacaven no solament el paper d'Heredia i Larios, sinó també el d'antics empleats que s'havien establert pel seu compte (*La industria de Málaga*, «Guía del Co-

Coneix l'acció dels dos homes —M. A. Heredia i Tomás Larios—, que vertebraran la industrialització malaguënya:⁵³ «rics comerciants que han invertit capital a les manufactures i esdevindran proteccionistes. Aquest és un camí pel qual el mal s'estén i esdevé menys remeiable amb el pas del temps. Les persones riques a tot arreu del regne estan identificades amb els interessos de les manufactures protegides».⁵⁴ Efectivament, Heredia, uns anys abans, en el més brillant manifest industrialista, havia defensat «el mínim d'impostos sobre les matèries primeres i el màxim d'un sistema protector per als articles manufacturats».⁵⁵ Heredia, partidari de l'argument de la protecció a la indústria naixent, fou realment contestat per Cobden, tot i que acabava de morir.

Cobden fou el primer orador i es mostra en contra del «que alguns anomenen *protecció*, però que a Anglaterra anomenem *monopolis*».⁵⁶ Segons Heredia, «hem de guardar les nostres fàbriques d'una irrupció que les destrueixi»,⁵⁷ però Cobden estava en contra del sistema de la «protecció de la indústria nacional», i els aranzels només poden donar unes rendes genèriques a l'estat. Dels set oradors malaguëns, tres discreparen obertament de Cobden en propugnar «una sàvia i prudent legislació... sense que pateixin els interessos creats [amb] un dret protector» (Andrés Vilchez), «drets veritablement protectors» (Joaquín Ferrer) i «una prudent i benentesa llibertat comercial», dos estan en un terreny ambigu (Jorge E. Loring i Enrique Sandoval, president de la junta de comerç), i els dos restants més d'acord amb el líder de Manchester (Francisco Ruiz de la Herran i Juan Oyarzábal).

Richard Cobden no en féu un balanç gens diferent: «Poca eloqüència dels nadius, a causa, em temo, que tenen poc coneixement de la qüestió del lliure comerç. Una de les persones presents, Larios, em fou dit que és un home ric que ha construït una indústria cotonera i de qui se suposa que ha estat ben àmpliament lligat amb el contraban i no és gaire favorable als nostres punts de vista. Aquest individu i Heredia, fill de l'home ric recentment mort, tenen unes grans instal·lacions de ferro a les rodalies, són molt influents i tenen un gran pes en l'elecció de membres per a les corts. Algunes de les intervencions al banquet han estat aparentment anivellades per Larios. L'única esperança que jo tinc de qualsevol moviment aquí en favor del lliure comerç prové dels joves».⁵⁸ Destaca, així mateix, que més de la meitat del total dels assistents comprenia l'anglès.

Surten de Màlaga amb un vapor i atraquen a Àguilas, on veuen els jaciments de plata, de la qual carreguen 4 tones per Marsella. A Cartagena visi-

---

mercio», 7-I-1847). Heredia era fortament proteccionista, però no prohibicionista. L'aranzel devia ser proporcional al valor afegit.

54. Richard COBDEN, *Journals*, foli 72r.

55. Manuel Agustín HEREDIA, *Reforma de las leyes de aduanas con el objeto de acrecentar los aranceles de importación y exportación exigidas para el progreso de la industria Nacional y fomento de la marina y protección del comercio* (Màlaga 1841), p. 40.

56. La narració del banquet la citem per mitjà de «Guía del Comercio» (16-XII-1846) i «El Heraldo» (9-XII-1846). Aquest cita com a font el periòdic malaguëny «La Crónica» (2-XII-1846), que n'havia parlat el dia abans. Malauradament, no hem pogut trobar cap exemplar d'aquest diari. La notícia que donà de l'arribada i on es deia que només hi estaria de pas i per anar a Granada fou també reproduïda («El Heraldo», 25-XI-1846, i «Revista Barcelonesa», 6-XII-1846).

57. Manuel Agustín HEREDIA, *Reforma de las leyes de aduanas*, p. 32.

58. Richard COBDEN, *Journals*, folis 81r-82v. La desaparició de diaris i revistes ma-

ten l'arsenal acompanyats del cònsol anglès i el francès.⁵⁹ Aquest darrer li diu que «amb diners pots passar la torre de Nôtre Dame per la duana sense problemes, però sense diners no pots passar això», tot agafant el seu mocador. El cònsol anglès els rep també a Alacant, on pren nota de la collecció de pintures del marquès d'Agolfus. Les panses, els torrons, el raïm de taula i el regadiu mal administrat en un país sense pluges i les capes lluent de color carmesí i d'or són les observacions que li mereix Alacant. «L'entrada [a València des del Grau] és superior a totes les que he vist a Espanya amb edificis públics rellevants, ponts, jardins, etc.»⁶⁰ Cobden, amb una carta de presentació, veu Francisco de Llano, que és candidat a corts, i «li urgeixo abraçar la qüestió del lliure canvi, cosa que promet fer». El seu soci i cunyat White (és anglès segons Cobden) queda compromès a repartir llibres lliurecanvistes que li farà arribar. Parla també amb Marco, que també aspirava a ésser diputat. La seva impressió sobre l'horta és excellent i anota la seda com un article d'exportació.

Francisco de Llano y Vagué fou comerciant i financer i molt conegut per la seva importació de guano, negoci en què treballava Joaquim Marco i Miquel. Ambdós foren elegits al cap de poques hores de l'estada de Cobden. Llano, un dels valencians més destacats de la seva època, fou alcalde de València en tres ocasions, i el mateix 1846 havia establert la firma White Llano y Vagué amb l'objectiu de «realitzar tots els negocis que s'ofereixin». Si a Màlaga no estava previst, i es va fer un banquet, no queda clar per què no l'hi fou muntat a València. Hi podia influir una manca d'ideologisme doctrinari, molt valenciana, que sovint fa l'efecte que són més proteccionistes en allò que no és competitiu i lliurecanvistes en el que sí que ho són, tot dintre de postures eclèctiques, de *juste milieu*. El cert és que no hem trobat gaire rastre de la visita de Cobden.

L'única empremta que hem trobat és la reproducció de la Societat Econòmica d'Amics de València.⁶¹ Però en el mateix «Boletín», molt eclèctic, hi trobarem en aquest període una defensa de la protecció de la sederia⁶² i la presentació de l'Asociación Defensora del Trabajo Nacional contra «les teories de la llibertat absoluta de comerç i de la prohibició absoluta».⁶³ La Junta de Comerç, més lliurecanvista, quan pren posició —molt extensa— sobre la reforma aranzelària està contra el prohibicionisme i contra la llibertat absoluta.⁶⁴ Al cap i a la fi, l'únic llibre publicat d'economia el 1846 era proteccionista

---

laguenyes fa difícil l'estudi de les tensions i de la resultant protecció-lliure canvi durant aquesta època. En tot cas, és útil Cristóbal GARCÍA MONTORO, *Notas sobre el proteccionismo de los industriales malagueños del siglo XIV*, «Baetica», 2, II (1979), ps. 327-343. Cal esperar la tesi de Rogelio Velasco sobre aquests problemes sobre l'Andalusia del Vuit-cents i els diversos grups de pressió.

59. Richard COBDEN, *Journals*, folis 84v-87v. Mrs. Salis Schwabe no anota res sobre el viatge per Múrcia i el País Valencià.

60. Richard COBDEN, *Journals*, foli 85 r.

61. *Banquete en Madrid á Mr. Richard Cobden*, «Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia», tom IV (1846-47), ps. 236-239 (XI-1846), 278-281 (I-1847), 295-300 (II-1847) i 309-310 (III-1847).

62. «Boletín», ps. 26-28 (II-1846).

63. «Boletín», p. 410 (II-1847).

64. «Boletín», ps. 459 i 463 (II-1847).

moderat,⁶⁵ com també ho fou el destacat intel·lectual Vicent Boix quan, setmanes després de l'estada de Cobden, defensava la foneria de Bofill, Batlles i Cia.: «tanquem l'entrada a la península a tots els objectes de ferro elaborat estranger que ja es fabriquen als tallers espanyols».⁶⁶ Cal dir, en tot cas, que un valencià molt reaccionari, Fermín Gonzalo Morón, des de Madrid però sense perdre els lligams amb València, era un portaveu lliurecanvista.⁶⁷ No havia arribat, en canvi, el moment del novembre del 1849, que aparegué «El Libre Comercio» dirigit pel radical Miquel Jorro i Lluch (on publica Sixto Cámara), però en una data tan tardana com el 7 d'abril de 1850 hi és defensada la necessitat d'organitzar una associació lliurecanvista tot reclamant que «El Mercantil» i «El Cid» se'n preocupin sense que obtinguin ressò.

Cobden, abans d'arribar a Catalunya, havia pronunciat a Cadis paraules que havien fet tronar; «els fabricants de Catalunya s'espanten amb el nom del comerç lliure», tot i que afegís immediatament que «ells viuran per riure-se'n també com els nostres més antics antagonistes, els hisendats d'Anglaterra. Mai no he conegut indústria perjudicada amb la llibertat».⁶⁸ Es pot pensar que Cobden sabia també que la resposta que originà a Sevilla era d'un fabricant català, Narcís Bonaplata, amb molt bones relacions amb la Junta de Fàbriques. Aquesta resposta fou reproduïda del diari finançat per industrials, el barceloní «El Fomento»,⁶⁹ perquè la Comissió de Fàbriques «ha vist en el discurs de V. una prova dels desigs que l'animen».⁷⁰ Encara preparen l'arribada de Cobden publicant un editorial recolzant el text ressucitat de Javier de Burgos, atès que «un economista anglès va recórrer les nostres províncies meridionals procurant-se a tot arreu adeptes i cooperadors».⁷¹

Els tres diaris barcelonins donen compte de la seva arribada i una miqueta més. «El Fomento» demana a la Comissió de Fàbriques que l'inviti a conèixer tallers per veure el mal que es podria fer a la «nostra indústria naixent»; el «Diario de Barcelona» va en la mateixa direcció insistint que se'l tracti amb «el degut respecte» i afegeix que per la seva mala salut té un aspecte «trist i pensatiu»; en canvi, «El Barcelonés» creu que el millor serà que el govern doni «més protecció a la indústria nacional» i estigui «per la producció del comerç lliure».⁷² Els dos primers donaran notícia de la seva marxa, però el primer no s'estava d'exclamar: «¡Vulgui el cel que mai no hàgim de lamentar l'aplicació de la seva teoria que, per brillant que sigui, no deixarà

65. D.O.S.A., *Definiciones de economía política ecléctica sacadas de los mejores autores* (València 1846).

66. Vicent Boix, *Industria valenciana*, «El Fénix» (7-II-1847), p. 228.

67. *Vid.* «Revista de España, de Indias y del Estrangero», on José Joaquín de MORA (*Sobre la aplicación práctica de las doctrinas económicas*, t. VIII [1847]) escriu «la visita de l'immortal Cobden ha contribuït poderosament al triomf de les sanes idees. Els espanyols han vist, han oït, han tractat de prop aquest home modest, senzill, però entusiasta i eloqüent» i «on fora que Cobden s'ha presentat, les doctrines lliurecanvistes... han brotat espontàniament» (ps. 20 i 21).

68. El discurs de Cobden a Cadis fou reproduït també a «El Barcelonés» (30-XI-1846) pocs dies abans de la seva arribada a Barcelona.

69. «El Fomento» (20-XI-1846). L'endemà faran un editorial glossant-la.

70. Arxiu de Fomento del Trabajo Nacional, *Registro de Oficios, cartas y otros documentos* (24 de novembre de 1846).

71. «El Fomento» (30-XI-1846).

72. Els dos primers l'11 i el tercer el 12 de desembre.

de ser funesta en l'estat present de la indústria d'Espanya!»⁷³ «El Barcelonés» ho feia, en canvi, amb dos articles, *Libertad de comercio*, amb un cert ressò.⁷⁴

Un fabricant barceloní els invità a l'òpera, on *Romeo i Julieta* de Bellini fou «molt ben representada».⁷⁵ Com sempre, a qui primer es dirigeix és als diplomàtics francès i anglès. El cònsol francès és Ferdinand de Lesseps, i el vice-cònsol Jules de Cabarrús, «fill del Dr. Cabarrús de París». «Lesseps professa principis econòmics i exposa una fraternitat amb mi respecte als meus punts de vista sobre el lliure comerç»,⁷⁶ i li exposa que uns 3.000 o 4.000 francesos viuen a Barcelona, mentre que per al cònsol anglès Penleaze el nombre d'anglesos és d'uns cent, que treballen en la «mecànica».⁷⁷ Fou Cabarrús qui l'acompanyà a visitar quatre fàbriques. A la impremta els salaris són un 25 % inferiors als anglesos, però tenint en compte la qualitat són semblants. Poc diu de la sederia i de la filatura d'estam, on el propietari, que ha estat a Anglaterra, té uns salaris semblants i no poden importar llana. Finalment, la indústria cotonera de «Mr. Guelle» [*sic*] està dirigida per un anglès; hi treballen 300 persones. La seva jornada és de 13 hores i cobren els 18-20 dies festius. Tenint en compte la qualitat del treball, els salaris són semblants als anglesos.⁷⁸ La visita a l'Escola de Belles Arts de la Llotja i a les presons els deixen satisfets, però la catedral la troben fosca i trista.

La visita a Barcelona i a Catalunya li suggereix pocs comentaris generals, però tampoc cap de desfavorable: «la costa de Catalunya més poblada i millor conreada que les altres províncies per on he passat».⁷⁹ Molt interès té la seva conversa amb el capità general Breton, que li explica que les zones rurals catalanes no estan interessades en el «sistema de monopoli»⁸⁰ perquè les fàbriques els atrauen una mà d'obra que els cal, però sobretot que ha presentat la dimissió cinc vegades queixós del «caràcter turbulent del poble»; però observà que si el «govern proposés mesures lliurecanvistes mantindria els catalans dins de l'ordre amb una parella més de regiments».⁸¹ De les seves discussions amb els fabricants diu que s'han queixat del mal estat de les carreteres a l'interior d'Espanya com una raó per continuar la protecció.

El principal rebuig a la visita a Cobden és un fulletó de 106 pàgines que inclou un text de l'associació defensora del treball nacional de París el 15 de gener de 1847 i una advertència i unes notes del conegut proteccionista català

73. «El Fomento» (15-XII-1846) i «Diario de Barcelona» (17-XII-1846).

74. La «sagrada obligació» de contestar-li, a «El Barcelonés» (16 i 20-XII-1846), el primer dels quals fou reproduït a «El Independiente» (25-XII-1846) amb una entrada que dóna compte de la mala acollida a Barcelona de qui predica «un somni o una realitat».

75. Mrs. SALIS SCHWABE, *Notes*, p. 46, i *Reminiscences*, p. 41.

76. Richard COBDEN, *Journals*, foli 89r. El que aconsellava Lesseps al seu govern era molt diferent i en contra del lliurecanvisme que recomenaven aquí «les agents anglais» (vid. *La situació econòmica catalana segons Lesseps*, 31-x-1847; a Joan Camps i Giró, *La guerra dels matiners i el catalanisme polític (1846-1849)*, Barcelona 1978, p. 167).

77. A casa de Penleaze conegué Misley, de qui diu que «és un subjecte maltès i britànic que ha estat implicat àmpliament en intrigues i moviments polítics que... que estava amagat a l'ambaixada britànica a Madrid quan hi vaig estar» (Richard COBDEN, *Journals*, foli 88r).

78. Richard COBDEN, *Journals*, foli 90.

79. *Ibid.*, foli 87v.

80. *Ibid.*, foli 89.

81. *Ibid.*, foli 89.

Esteve Sayró.⁸² Denuncia els anteriors «missioners» i els «agents ocults i as-salariats» anglesos que visiten Espanya a l'estil dels de la Societat Bíblica de Londres, el primer dels quals fou Buring el 1822 i Cobden el darrer. El gran perill de transformar-se en «esclaus vils de la Gran Bretanya» com els portuguesos només hi és des de la lliga de Manchester. Aquest contraatac era ben necessari per a la Comissió de Fàbriques, a causa de la propera presentació del projecte d'aranzels, la difusió de les doctrines de llibertat de comerç i «els efectes que produeixen les visites de l'anglès Cobden a diverses poblacions d'Espanya»; per tant, ha resultat «escriure a l'advocat consultor i al director del «Semanario» perquè ara més que mai s'esforcin a combatre aquelles pernicioses doctrines i publica els bons principis econòmics».⁸³

Spain

Arribat a Perpinyà, Cobden redacta un treball on sintetitza els seus punts de vista sobre Espanya que també ha restat inèdit fins ara. Fet estrany en un autor tan prolífic que es pot explicar per la duresa del text, molt en contradicció del que havia dit davant dels seus seguidors, tant sobre els toros com sobre la situació econòmica en general. Intentarem de donar-ne les línies generals de la manera més fidel. Hi ha una «corrupció universal dels funcionaris espanyols» mentre els salaris siguin insuficients i no pagats regularment, cosa que porta a molts d'ells a fer contraban. El «real regenerador» d'Espanya serà el ministre d'hisenda que pugui posar els afers pecuniaris del país en ordre.⁸⁴ Els treballadors tenen un «grau d'autorespecte i de dignitat» que no es troba enlloc; així mateix, les dones treballadores ho fan en feines més adequades a elles mateixes que a Alemanya i àdhuc a França. En canvi, «tothom està d'acord que la mentalitat femenina està enterament incultivada, àdhuc entre les classes més altes». «No saben francès i no tenen conversa. Els homes no llegeixen i als casinos els diaris no són ni tocats».⁸⁵

«La gran necessitat a Espanya és poblar per llaurar la terra i formar ciutats i pobles a l'interior; les carreteres són universalment dolentes, els rius són negligits.» «La gran necessitat d'aquesta part d'Espanya del centre i del sud és l'aigua», que si fos satisfeta «no és massa extravagant dir que cinc vegades la seva actual població pot subsistir de la terra d'Espanya».⁸⁶ El prohibicionisme ha fet néixer indústria a Andalusia, però encara més ha convertit en contrabandistes la gent amb més energia. «No hi ha més que un graó entre el contrabandista i un lladre.» No hi ha res més devastador per a un país que «l'allegat per una indústria nativa protegida en totes les seves branques». «El país és insolvent, el govern sense poder, els funcionaris tots corruptes i el

82. *Examen de las teorías del libre-cambio y de los resultados del sistema protector. Traducido del francés con algunas notas relativas a España por D. Esteban Sayró* (Madrid 1847). «Advertencia» i «Notas», ps. 5-6 i 77-106, respectivament.

83. Archivo del Fomento del Trabajo Nacional, *Registro de Oficios, cartas y otros documentos* (18 de novembre de 1846).

84. Richard COBDEN, *Spain*, foli 2.

85. *Ibid.*, foli 3.

86. *Ibid.*, foli 4.

poble ignorant i degradat... És una nació autosacrificada als intents dels crèdits estrangers».⁸⁷

Barcelona li mereixerà aquí considerable atenció, basada en el fet que «ara creu existir solament per l'ajut de la protecció, però ha estat des de temps immemorials una gran seu d'indústria i comerç» des dels segles XII i XIII que la feia envejada per Venècia. Ara defensen la prohibició, però és més important la favorable situació del port, de tal manera que pot ser «netament assumit que les lleis protectores amb què ha estat afavorida han tendit a retardar el seu creixement modern... Ara està massa tancada sobre el mercat interior».⁸⁸

Una llei sobre les herències que dividirà la propietat aristocràtica en dues generacions, com a França és una de les poques esperances. La llibertat religiosa no existeix i l'esperit de la inquisició persisteix. Tants punts obscurs li fan establir preguntes com: «Ha estat mai Espanya una gran nació? On són els resultats de la seva indústria a la península en carreteres, rius, canals o aqüeductes? Si traiem Cervantes i Murillo, què connecta Espanya amb el món de les lletres i de l'art?»⁸⁹ Sud-amèrica demostra que «la raça espanyola no està calculada per fer progressos en l'autogovern racional, àdhuc sota les circumstàncies més favorables. Espanya no produeix grans homes». El gran error històric fou l'expulsió dels àrabs, que ha consolidat «l'esperit d'aïllament», que l'ha convertit en el més endarrerit d'Europa.

Si Don Quixot tornés a La Mancha la trobaria igual. Fora del vi i de l'oli d'alta qualitat, exportat, la resta és desastrosa. L'única solució, el lliure comerç, diuen: «és impossible, hi ha els catalans». Aquests condicionen qual-sevol canvi liberalitzant perquè provoquen revoltes, com les dels malaguens són per facilitar l'entrada de mercaderies de contraban. La força dels catalans és perquè actuen «*collectivament*».

Ressons i viratges

Els ressons de la «gira triomfal» de Cobden, desconeixent la dura *Spain*, trigaren a apagar-se. Tal com preveia la Comissió de Fàbriques, s'estava immers en un procés que no acabaria fins a l'aprovació de l'aranzel del 1849. L'aranzel projectat originà polèmiques amb Cobden al fons, ja el 20 de març de 1847, amb motiu del debat subsegüent al discurs de la corona. El diputat lliurecanvista Bermúdez de Castro digué que «ens ha parlat el Sr. Mon de llibertat de comerç, com si el que nosaltres proposéssim a l'esmena fos això, i no hi ha semblant cosa: si Mr. Cobden ho escoltés, diria que era un absurd. Les idees d'aquest cèlebre anglès són efectivament les del lliure comerç; però nosaltres no demanem tant. Cobden no reconeix més drets que els fiscals i nosaltres demanem drets protectors en lloc de les prohibicions absolutes que pesen sobre tants articles.» La rèplica de Mon diu que «les idees que predica per Europa aquest illustre anglès, que també ha estat a Espanya i amb qui jo

87. *Ibid.*, foli 5r.

88. *Ibid.*, folis 62-67r.

89. *Ibid.*, foli 8.

90. *Ibid.*, foli 3. A continuació Cobden inclou fragments del viatge de Richard Ford per Espanya.

he tingut l'honor de conferenciar a casa meua, eren filantròpiques. Jo puc anunciar a S.S. que, quan vaig tenir aquesta conferència, quan li vaig manifestar l'estat de la indústria i les idees del país, Mr. Cobden em va dir que tenia molta raó i que si fos ministre a Espanya faria el mateix que jo.»⁹¹ Cap d'ells dos no sembla conèixer la proposta de l'aranzel del 20 % feta per Cobden dos mesos abans i que inspiraria als lliurecanvistes encapçalats pel gadità Sánchez Silva dos anys després canviar el 30 per un 20 en un vot particular a l'aranzel del 1849. Si aquesta referència a Cobden la susciten un lliurecanvista pur i un de moderat, també el cap proteccionista en aquell congrés, Tomàs Illa i Balaguer, en parlarà l'endemà passat amb paraules òbvies: «aquestes meves predicacions estan en pugna amb les de Mr. Cobden». Es queixava dels insults que Clarendon enclastà als espanyols i titllarà Cobden de «missionista».⁹²

Arribada la discussió final de l'aranzel del 1849 el mes de juny, ja hem vist com Álvaro posa en relleu, per una allusió mal posada de Madoz, com el seu proteccionisme havia estat lloat pels fabricants catalans, però no serà l'únic que esmentarà Cobden. En tot cas, el de Manchester serà més citat que Bastiat i que Proudhon evocat com a proteccionista. El lliurecanvisme suau o proteccionisme moderat tindrà com a nord resoldre el problema fiscal més que res: era «de l'únic de què es tracta és que entrin al tresor les sumes enormes que van a la butxaca dels contrabandistes; perquè es vol que guanyi l'erari el que guanyen ara els comerciants i asseguradors de contraban».⁹³ Els drets protectors han de ser iguals a les assegurances de contraban. *El dictamen de la comissió* del 4 de juny de 1849 coincideix amb el que havia dit el ministre Mon el 21 de maig a la presentació del projecte Jeroni Merelo; aquest proteccionista valencià parlà el 17 de juny «de la falsia de les profecies de Cobden i de les perjudicials, artificials i seductores *plausibilitats* dels senyors Peel, Cobden, Brght i companyia».⁹⁴ Encara Oliván parlarà dels drets com a drets fiscals en la concepció de Cobden dos dies més tard. És evident que els proposats eren molt més elevats i amb motivacions diverses als que defensava el líder de la League.⁹⁵

Aquest complement del treball d'Almenar i Velasco confirma l'impacte que tingué la gira de Cobden. Catalitza amb gran força el lliurecanvisme, així com la seva dialèctica amb el proteccionisme. Cobden rebrà el suport de polítics moderats i progressistes, amb la coneguda indiferenciació, però cal subratllar el suport que troba en posicions radicals com les de Jorro (amic de Càmaras) o els redactors d'«El Eco del Comercio». A les files del lliurecanvisme hi haurà qui el voldrà mantenir en els seus termes més radicals, però sembla que el mateix Cobden hagué d'insistir en els drets fiscals, cosa que adoptaren els més purs. Un altre grup és d'un lliurecanvisme temperat per la necessitat d'uns drets més alts per eixugar el dèficit pressupostari. Estan in-

91. *Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados. Legislatura de 1846 a 1847* (Madrid 1877), p. 1109.

92. *Diario de las Sesiones de Cortes. Legislatura de 1846 a 1847*, ps. 1.127-1.129.

93. *Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados. Legislatura de 1848 a 1849* (Madrid 1877), t. IV, p. 2.520. Vid. Jesús MARTÍN NIÑO, *La discusión en el Congreso de los Diputados de la Ley de Reforma Arancelaria de 1849. Unas notas a «Hacienda Pública Española»*, 55 (1978), ps. 251-274.

94. *Diario de las Sesiones de Cortes. Legislatura de 1848 a 1849*, p. 2677. Vid. el que dic sobre Merelo a *La via valenciana* (València 1975).

fluïts, també, per un respecte als interessos individuals creats molt personificats pels catalans. Sobretot el primer tipus, però també el segon, és més un lliure canvi agrari⁹⁶ que un lliure canvi industrial, que no havia arribat.⁹⁷ Aquesta divisió serà clara durant la discussió de l'aranzel del 1849: serà lliurecanvista moderat, però tant a la ponència com al ple en quedarà separat el lliurecanvisme radical. El bàndol prohibicionista sembla molt afectat per l'ofensiva lliurecanvista de Cobden i dóna suport al proteccionisme format per lliurecanvistes que s'han adequat a les necessitats fiscals i industrials. Emperò, quan arriba l'aranzel del 1849, torna a posicions més coincidents amb el prohibicionisme. Cobden marxarà, en definitiva, amb una mala impressió d'Espanya i de les seves possibilitats futures. A la seva extensa bibliografia hi consten publicacions sobre d'altres països que visità, com Rússia o Itàlia, però sembla com si pràcticament arxivés la qüestió espanyola. Aquí, en canvi, deixà rastre, i la seva «gira triomfal» i la seva manera de treballar quedà com un exemple i un mite. De la correspondència amb el seu germà sabem que «invariablement prengué una mesurada i desencantada opinió de l'entusiasme que aixecà. Pensà que els espanyols tenien més simpatia vers el lliure comerç que els francesos, que parlaven massa de guerra i independència nacional, però a Cadis, malgrat que esperava alguna cosa de bo d'adoctrinaments individuals, no podia veure cap resultat *tangible* de la seva tasca».⁹⁸ En tot cas, el viratge cap a un cert lliure comerç havia rebut una empremta amb la gira de Cobden.

Els retocs liberalitzadors del 1841 i del 1849 tingueren efectes positius per a l'estructura econòmica espanyola. Els comerciants agroexportadors amb aranzels d'un 20-30 % haurien penetrat molt al mercat anglès però no sabem a quin cost. Un resultat del viatge de Cobden seria haver estat col·laborar a aquesta major obertura. Inflüïren en retocs menors les necessitats fiscals de la construcció d'un estat naixent amb guerres civils que hi veïen un impost indirecte poc impopular en la seva introducció, tal com ja digué Kindleberger. Els resultats no foren espectaculars del tot, però si entre el 1835 i el 1839 els ingressos per duanes eren el 8,4 % del total, entre el 1850 i el 1859 l'11,6, i entre el 1850 i el 1865 el 13,3.⁹⁸

95. *Diario de las Sesiones de Cortes. Legislatura de 1848 a 1849*, p. 2781.

96. Salvador ALMENAR, *Agrarismo y librecambio en la crisis del antiguo Régimen. El primer modelo de crecimiento económico de Alvaro Flórez Estrada*, «Información Comercial Española» (setembre de 1976), ps. 58-81.

97. Antón COSTAS, *El viaje del pensamiento político-económico español a mediados del siglo XIX: la «conversión» de Laureano Figuerola y la formulación del librecanvismo industrialista*, «Moneda y Crédito», 167 (desembre de 1983), ps. 47-70.

98. *Vid.* Leticia ALVAREZ, *La política comercial española, 1849-1891*, tesi de llicenciatura (Universitat de València 1985).